

1-12-2021

לכבוד

פרופ' נחמן אש

מנכ"ל משרד הבריאות

ירושלים

הנדון: הערכה של טיוטת דו"ח בנושא מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת " היעלמותם " של ילדי תימן

המזרח והבלקן - סיכום מרוכז

פרופ' אש הנכבד,

בהמשך לבקשתך, קראתי את טיוטת הדו"ח שהעברת לעיוני ובדיקתי ובחנתי מנקודת מבט מדעית המקובלת בהערכתם של דוחות ומאמרים מדעיים של הטיעונים והעובדות המצוינות בו וברצוני להביאם לפניך.

מהתרשמותי הראשונית עולה כי הדו"ח הינו לכל היותר **מסמך דעה** ואינו דו"ח מחקר מבוסס מדעית כמקובל באקדמיה, הדורשת כי בכל עבודה מדעית ביקורתית יש להביא גם מקורות ומחקרים מקבילים, שונים ואף כאלה הנוגדים את נושא המחקר, כדי להציג תמונה מדעית מלאה לשיפוטו של הקורא, כדוגמא מחקרו הרחב והמעמיק של פרופ' יחיאל בר אילן " ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה " שהתפרסם ב" משפט רפואי וביו-אתיקה", כרך 8, תש"פ (2020) עמ' 125-191, שהוא המחקר האחרון הגדול והמקיף שהתפרסם בנושא זה.

הדו"ח מתבסס בחלקו הגדול על טיעונים שהוכח מחקרית בעבר כי הוצאו מהקשרם ההיסטורי או שאין להם בסיס מבוסס מסמכים, וכי הינם מוצגים באופן חלקי מוטעה ומטעה. כדוגמא אחת - בכמה מקרים הדו"ח אינו מביא את ציטוטי העדויות כלשונון כפי שהן מופיעות בפרוטוקול המלא של העדויות, אלא מתבסס על תמצית משוכתבת שלהן שהובאה בכרכי הנספחים של דו"ח ועדת החקירה הממלכתית, דבר הפוסל אותן למעשה בהיותן עדויות ערוכות ולא עדויות מקור וניתן היה לצפות שהעדויות יובאו מתוך פרוטוקול העדות עצמו, ולא מתוך התמצית המשוכתבת שהובאה בסיכום המקרה.

ראוי לציין גם שחלק גדול מהעדויות עליהן נשען הדו"ח נאסף מתוך מאגר העדויות שיצרה עמותת עמר"ם, גוף בעל אג'נדה ברורה בנוגע לפרשה, ואשר פרסומים מטעמו בעבר התגלו כמבוססים על עדויות שלא עומדות במבחן

הביקורת, ומציגים נראטיב הסותר את העובדות הקיימות בנושא. עדויות אלה, שכותבי הדו"ח טעו בקביעתן שרובן הן "ישירות ומהוות מקור ראשוני", רובן למעשה עדויות שמיעה שמקורן במה ששמעו העדים, אחים ואחינים של "הנעלמים" מפי הוריהם – כלומר מהוות מקור משני – בעוד שלפחות בחלק מהמקרים ניתן היה להסתמך על עדויות ישירות ומוקדמות יותר של ההורים, שנמסרו לוועדת החקירה הממלכתית או לוועדת בהלול-מינקובסקי. זוהי טעות בסיסית במתודולוגיה של מחקר היסטורי.

דו"ח כזה לו היה נימסר לי כמאמר או עבודה מדעית להערכה לצרכי פרסום מדעי, היה נדחה על ידי מהסיבות שציינתי לעיל.

חבל כי המשימה נמסרה למי שאינם בקיאים במתודולוגיה ובשיטות המחקר בתחומי ההיסטוריה של הרפואה, גם אם כוונתם הייתה טובה, במיוחד תמוה בעיני מדוע נמסרה עבודה רגישה וחשובה זו לסטודנטית תואר ראשון במשפטים אשר ברור כי טרם רכשה ניסיון בכתיבה ובעריכה אקדמית, שלא לדבר על העדר הקשר שבהכשרתה האקדמית לבין תחום חקר ההיסטוריה של הרפואה והבריאות שהיא המתודולוגיה הנדרשת בעבודה עם נושא כזה.

להלן סיכום מרוכז של טיעוני ונתוני הדו"ח כפי שנעשתה על ידי תוך הסתייעות בחומרים הקיימים הגלויים לציבור. ברצוני להדגיש כי לא ערכתי מחקר משלי בנושא, אלא התייחסתי לדו"ח זה כאל מסמך הדורש הערכה מדעית מתחום ההיסטוריה של הרפואה והבריאות.

בכבוד רב,

Prof. Shifra Shvarts

פרופ' (אמריטה) שפרה שורץ

המרכז לחינוך רפואי ע"ש פרופ' משה פריבס,

הפקולטה למדעי הבריאות

1. תחומי הדיון - הגדרה מטעה ואי-עמידה בה

הדו"ח לפי כותרתו עוסק ב"מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת היעלמותם של ילדי תימן, המזרה והבלקן". כותרת זו מעוררת מספר בעיות.

הכותרת מתעלמת ממצאי שלוש ועדת חקירה, האחרונה בהן ועדת חקירה ממלכתית, שלפי ממצאיהן אין מדובר בפרשת "היעלמות" ילדים. המסקנה שעלתה לפחות מן החקירות הרשמיות היא שכלל הילדים בהם מדובר נפטרו, כפי שהודיעו בשעתו צוותי הרפואה להורי הילדים. הבחירה במונח "היעלמות" מתעלמת מכך ומכתיבה בהמשך הדו"ח הסתמכות על עדויות באשר למקרים שונים שכבר נחקרו על-ידי הוועדות תוך התעלמות מממצאיהן. ניתן לחלוק על ממצאי אותן ועדות, אך לא ניתן להתעלם מהן. אם בוחרים לחלוק עליהן יש לבסס עמדה זו על ממצאים חדשים.

הגדרה זו גם מאפשרת להרחיב עד אין קץ את "הפרשה". ועדות החקירה השונות עסקו בבירור פרטי הפרשה שהתרחשה, כפי שהוגדר להן, בשנים 1948-1954. אין זו בחירה מקרית של טווח השנים. זו תקופת פעולתם של מחנות העולים שבסופה הועברו העולים ליישובי קבע (ולמוסדות בריאות אחרים). 60% מהתלונות שהובאו בפני ועדת החקירה הממלכתית התמקדו בשנים 1948-1950 בלבד. כותבי הדו"ח בקביעתם "ישנן עדויות לתופעה גם בתקופת המנדט ובשנות ה-60 וה-70 של המאה ה-20." מכנסים תחת הפרשה אירועים ספורדיים, מנותקים האחד מן השני וללא הקשר היסטורי.

גם הבחירה במונח "ילדי תימן, המזרה והבלקן" לוקה באותו כשל של הרחבה עד אין קץ של הפרשה. הכותבים משתמשים במונח שנולד בקרב מאמיני עוזי משולם ואומץ בהמשך בחלקים מהשיח הציבורי הביקורתי, למשל באתר עמותת עמר"ם ואצל חברת הכנסת נורית קורן. ועדת החקירה הממלכתית הגדירה את הפרשה כעוסקת בהעלמות "ילדים מבין עולי תימן" וארכיון המדינה הגדירה כפרשת "ילדי תימן ואחרים". אלה הגדרות ניטרליות ונכונות יותר. לאחר שהפרשה נודעה כפרשת "ילדי תימן" הוסיפו אישים וארגונים העוסקים בה לכנס תחתיה אירועים אחרים מזמנים אחרים שנדמו כבעלי קווי דמיון. המטרה הייתה להרחיב את מוטת העיסוק בפרשה ולחדד את המימד העדתי שלה. כך נוספו בתחילה ילדי המזרח, ובהמשך ילדי הבלקן (על אף עמימותו של מושג זה והעבודה כי בעבר נכללו תחתיו יוצאי מדינות שבמובהק אינן חלק מהבלקן¹). בהמשך נוספו לפרשה גם

¹ ראו מסמך שכותרתו "התפלגות מקרי העלמות בקרב העליה לא מתימן" מתאריך 2.2.1997. בחתימת עוזי משולם שהועבר על-ידי עמותת "משכן אוהלים" לוועדת החקירה הממלכתית. ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-0009an5](#), עמ' 37. במסמך זה נטען שבין הנעלמים יש 20 יוצאים "בלקן" ו-14 יוצאי אירופה. אולם בין יוצאי "בלקן" נמנו גם יוצאי קורדיסטן שכלל אינה חלק מן הבלקן ותורכיה שרק חלק קטן מאד משטחה ניתן לייחסו לבלקן (ועוד 4 יוצאי בלקן ללא ציון המדינה). כך שאף לפי עוזי משולם, מספר יוצאי אשכנז שנעלמו במסגרת "הפרשה" היה גדול ממספר יוצאי הבלקן.

ילדים יוצאי עדות אשכנז. לא בכדי בחרו כותבים דוגמת נתן שיפריס וטובה גמליאל (עורכי קובץ המאמרים "ילדים של הלב") להשתמש במונח "פרשת ילדי ישראל".

בנוסף הדו"ח עצמו אינו מקפיד על הגבולות שהגדיר לעצמו. בחלקו הדו"ח עוסק בשאלות שאין להן קשר ישיר ל"היעלמויות" כך למשל העיסוק בנושא המחקרים הרפואיים (המוצגים בדו"ח לעתים כ"ניסויים" ללא כל ביסוס של ממש לטענה כי מדובר בניסוי). בחלקו הוא עוסק בהיעלמויות בהקשרים שאין להם נגיעה לצוותי בריאות. כך למשל בעמ' 23 מובאת עדותה של ציונה היימן, כחלק מהעיסוק לכאורה במעורבות אנשי בריאות בתיווך ומסירת ילדים לאימוץ באופן פרטי. אלא שמתוכן העדות המצוטטת, לא עולה כל מעורבות של אנשי בריאות בתיווך או מסירתה לאימוץ באופן פרטי. על-פי התיעוד הארכיוני היימן הועברה לשירות הסעד לאחר שאימה ויתרה עליה. היא שהתה בירושלים בבית התינוקות של ויצ"ו ולא בבית חולים, משם נמסרה לאימוץ בהליך מסודר (שכלל גם פרסום מודעות בעיתונות המזמינות את האם, שרשויות הסעד לא הצליחו לאתרה, להתנגד להליך האימוץ).²

כך גם באשר לחלק הדו"ח הן בסוגיית האימוצים. כפי שיתואר בהמשך, לא ברור הקשר בין שאלת האימוץ המוצגת שם למקרי ההעלמות שהדו"ח מתיימר לעסוק בהם. הדו"ח נמנע מלציין את העובדה המרכזית לדיון – גם לאחר חקירה מקיפה, פרט לשלושה מקרים בלבד, שנסיבותיהם המיוחדות יוזכרו בהמשך, לא נמצאו ראיות למקרי אימוץ הקשורים ל"העלמות" ילדי העולים. כלל לא ברור לגבי חלק מהמקורות המצוטטים בדו"ח שהם עוסקים באימוצים של ילדי עולים בכלל או ילדי תימן או עדות מזרח אחרות בפרט. בעמ' 29 לדו"ח אף מצוין שמדובר בתופעה שתחילתה בימי המנדט הבריטי ובראשית שנות הארבעים, הרבה לפני העליות ההמוניות מתימן ומשאר ארצות המזרח. מכל הידוע לנו על אימוצים בתקופה האמורה, וכן מהיכרות עם המערכת הבריורקרטית, הרי שכל אימוץ חייב היה לעבור דרך דיון בפני שופט, ובמקרים מעין אלה, ככל שניתן היה וככל שרצו בכך, השתתפו ההורים בהליך המסירה לאימוץ. הדו"ח אינו מספק סיבות לחשוב שמעורבות צוותי בריאות בהליכי אימוץ קשורה לפרשה שהוא מתיימר לעסוק בה.

² תיאור חקירת המקרה והאם המאמצת בדו"ח מס' 10 של חוקרי גוט – בן אשר' מתאריך 8.6.97. א"ה. [ISA-Courts-SupremeCourt-00091q7](http://www.isa-courts.gov.il/SupremeCourt-00091q7), עמ' 115-116, 146; סקירת תיק האימוץ בידי פרקליטת ועדת החקירה, א"ה. [ISA-Courts-SupremeCourt-000bfxb](http://www.isa-courts.gov.il/SupremeCourt-000bfxb), עמ' 120-121; הגליון הרפואי של הילדה מבית התינוקות של ויצ"ו בירושלים, א"ה. [ISA-Courts-SupremeCourt-000doj5](http://www.isa-courts.gov.il/SupremeCourt-000doj5), עמ' 6-7; כרטיס היולדת של האם הביולוגית מבית החולים בטבריה ומכתב לשכת הסעד של טבריה למשרד הסעד מיום 7.12.50 אודות שתי ילדות שאמהותיהן ויתרו עליהן, א"ה. [ISA-Courts-SupremeCourt-000lcms](http://www.isa-courts.gov.il/SupremeCourt-000lcms), עמ' 24-25; עיקרי פרטי המקרה בפתק שנכתב ככל הנראה על ידי חוקרי וב"ם, א"ה. [ISA-MOIN-ShalgiYemeniteChildren-000jlbe](http://www.isa-moin-shalgi-yemenite-children.gov.il/000jlbe), עמ' 13. למרות היותור מצד האם, בטרם מתן צו האימוץ פורסמו מודעות בעיתונות הקוראות לה לקבל בחזרה את ילדה. דבר, 11.5.1953, עמ' 3. <http://tiny.cc/gb71tz>; הצפה, 11.5.1953, עמ' 3. <http://tiny.cc/kb71tz>; שערס, 11.5.1953, עמ' 3. <http://tiny.cc/yb71tz>. הליך האימוץ הושלם בשנת 1955. ראו מודעה בעיתון הצפה, 15.2.1955, עמ' 3. <http://tiny.cc/s591tz>.

התרחבות זו הינה בבחינת "תפסת מרובה, לא תפסת" ופוגעת בפן המקצועי של הדו"ח, שרצוי שיהיה מבוסס על הקירת עומק של תחום מוגדר.

2. בחירה אקראית ובלתי מנומקת של מקורות משניים

הדו"ח מסתמך על מספר מקורות מגוון, אך לא ברור מדוע נבחרו מקורות מסוימים ולא אחרים. בעייתית יותר העובדה שהדו"ח נדמה לא אחת כמעדיף מקורות משניים שקשה לעמוד על אמינותם ושנכתבו במקור במסגרת פעילות ציבורית עם מטרות מדיניות מוצהרות, בזמן שהוא מדלג על מקורות אקדמיים שעברו שיפוט ביקורתית מצד מומחים בתחומים הרלוונטיים.

כך למשל כאשר הדו"ח מביא מעדויותיהם של בני משפחה הטוענים להיעלמות ילדים, הוא מסתמך ביותר מ-60 מקרים על עדויות מתוך אתר עמותת עמר"ם. מחד, לעדויות אלה השיבות להבנת הפרשה והטענות העולות לגביה. מאידך, מדובר בעדויות שחלקן ערוכות ומעובדות והן ברובן עדויות שמיעה מצד אחים שמתארים את מה ששמעו מהוריהם עשרות שנים לאחר קרות האירועים. הידע המחקרי מלמד כי חלוף הזמן והמעבר מפה לאוזן מפחית משמעותית מערכן המחקרי. כמו-כן ישנה הסתמכות על מספר כתבות מן העיתונות הלוקות באותו כשל. מקורות משניים מעין אלה עשויים להיות בעלי ערך, אולם בעיקר לשם ציון עצם קיום של טענות ולא לשם בירורן. במקרים בודדים מצוטטות עדויות של בני משפחות שהתלוננו על היעלמות ילדים מתוך דו"ח ועדת החקירה הממלכתית. אולם גם כאן מובאים הציטוטים מתוך הדו"ח שגיבשו חברי הוועדה, ולא מתוך הפרוטוקולים של מסירת העדות, הזמינים לכל באינטרנט. עיון בפרוטוקולים האלה ובמסמכים המופיעים לגבי אותם מקרים בארכיון הוועדה היה נותן מענה לפחות לחלק מהספקות שמעלים מחברי הדו"ח. הבחירה להסתמך באופן לא ביקורתי דווקא על העדויות הרחוקות ביותר מהמקור היא בחירה מתודולוגית שמצביעה על היעדר מיומנות במחקר היסטורי.

עולה תהייה גם באשר לבחירת המקורות המחקריים שהדו"ח מסתמך עליהם. בין הערות השוליים מופיעים מספר מאמרים אקדמיים, אך רק שניים הנוגעים ישירות לפרשה. אחד הוא הספר "ילדים של הלב" שהמאמרים המופיעים בו לא נדרשו לביקורת עמיתים. השני הוא מאמרו של פרופ' בעז סנג'רו המבקר את פעולת ועדת החקירה הממלכתית. מנגד נעדרים מהדו"ח מחקרים רבים אחרים הנוגעים ישירות לפרשה ופורסמו בבמות שפיטות, כמו מחקריו של דב לויטן לאורך עשרות שנים והמחקר העדכני ביותר בתחום הנוגע ישירות לנושא הדו"ח - מאמרו של יחיאל בר-אילן "ילדי תימן הנעדרים: מדיקליזציה של הגירה ודה-מדיקליזציה של ההיסטוריה"³.

³ משפט רפואי וביו-אתיקה 8 (2020).

3. התעלמות מחומרים ארכיוניים רלוונטיים

כאמור, הסתמכות על מקורות ראשוניים הזמינים לכל דורש היו מציגות באור שונה רבים מן האירועים המתוארים בדו"ח על בסיס מקורות משניים.

כך למשל, בעמ' 16 לדו"ח מובאות עדויות התומכות לכאורה בטענה לפיה רופאים כפו טיפול רפואי בתינוקות למרות התנגדות של הוריהם. אחת העדויות מובאת בציטוט קצר מדו"ח הוועדה לפיו ילדה בשם סלמה "נלקחה בניגוד לרצון האב לבית החולים". אולם עיון בפרוטוקול העדות המלא מעלה כי האב שוכנע על ידי אחיו וקרוב נוסף לאפשר את פינוי הילדה לבית החולים, ושניהם אף ליוו אותה בנסיעה לשם.

בעמ' 19 מובאת עדותה של תיקי יצחק ששון לגבי אחיה יעקב יצחק, ולפיה בבית החולים הצביעו בפני אביה ואחותו על גופת אדם גדול בטענה שזו גופת הילד בן השנה וחודשיים. מדובר בעדות שמיעה של מי שטרם נולדה בעת שאירע המקרה. עיון במכתב הפנייה של אימה של ששון והילד אל הוועדה מעלה תמונה אחרת. במכתבה של האם נכתב: "ברצוני לציין שלא נתנו לנו לראות את הגופה".⁴ בעדותה בפני הוועדה חזרה ואמרה שלא נתנו לה לראות כלל את גופת הילד.⁵ גם כאן, עיון בחומר הארכיוני המקורי היה חוסך תיאור חלקי ומטעה של המקרה.

בנוגע לחשדות בדבר העברת ילדים לאימוץ לשם תמורה כספית מצד אנשי רפואה מתבסס הדו"ח על כתבה בעיתון "העולם הזה" משנת 1967, ובאותה העת מתעלם מכך שהנושא נבדק על-ידי ועדת בהלול-מינקובסקי, בחקירות בינלאומיות ושוב על-ידי ועדת החקירה הממלכתית ולא נמצא לו ביסוס.⁶

4. ביטול או הסתייגות ממסקנות ועדות חקירה מקצועיות ללא בסיס מקצועי וללא כל הנמקה

בדו"ח מופיעה ביקורת רבה על ועדת החקירה הממלכתית ומסקנותיה. עם זאת, המחברים אינם מציגים את דרכי עבודת הוועדה ואינם טורחים לבסס את ביקורתם. הוועדה, בדומה לקודמותיה, פעלה על רקע של טענות חטיפה, והחלה את חקירתה באיסוף תלונות וגביית עדויות מפי המשפחות לגבי נסיבות היעלמות. לאחר מכן היא המשיכה את החקירה באמצעות איסוף תיעוד מהמוסדות שטיפלו בילדים וגביית עדויות מאנשים אשר עבדו בהם או עסקו בקליטת העלייה. במקביל היא פעלה "מהצד השני" – כלומר חיפשה באמצעות סקירת כלל מקרי האימוץ מהשנים הרלוונטיות אחר מאמצים שהיה חשד שהם חטופים וניסו להגיע למשפחתם. שלוש הוועדות

⁴ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000d2p1](#), עמ' 17.

⁵ ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000ec0i](#), עמ' 31-32.

⁶ ראו התייחסות ועדת החקירה הממלכתית לנושא בדו"ח שלה, עמ' 142-143, 175, 227-229 ותיק חקירה של וב"ם בנושא בארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r6es](#). ריכוז של כמה מהמסמכים בתיקי הארכיון בנושא וניתוח שלהם ניתן למצוא בבלוג "א.א. קונספירציות" מכירת ילדים תימנים לארצות הברית בעבור 5000 דולרים, 8.7.18, המציג מסמכי ארכיון מתוך חקירת וב"ם.

גם עיינו בתיקי האימוץ מהשנים הרלוונטיות. פרט לשלושה מקרים עם נסיבות חריגות,⁷ לגבי כל 1,053 הילדים שהוגשה תלונה לגבי היעלמותם לא נמצאו שום עדויות שהם אומצו. לעומת זאת לגבי כ-95% מהם נמצא תיעוד ממגוון מקורות המעיד שהם נפטרו (בין היתר: תיקי חולים, ספרי פטירה, נתיחות פתולוגיות, רישיונות קבורה וספרי קבורה של בתי הקברות עצמם).

מחברי הדו"ח אינם מבססים את ביקורתם על מסקנות הוועדה, מעבר להפניה למאמר ביקורתי אחד שהתפרסם לפני כעשרים שנה והעלה טענות באשר לאופן פעולתה. אלא שמאז התפרסמו ארכיוני הוועדה וניתן היה לברר את תקפותן של טענות אלה, דבר שלא נעשה בדו"ח. לא למותר לציין שחלק מהסקפות שמטיל הדו"ח בקביעות של ועדת החקירה הממלכתית וקודמותיה מבוסס לכאורה על מחלוקות מקצועיות לגבי נושאים שהם בליבת המקצועיות של מחברי דו"חות קודמים ורחוקים מהתחום המקצועי של אנשי משרד הבריאות. כך למשל הערכת ראיות ומהימנותם של עדים היא עניין משפטי מובהק. אף על פי כן מחברי הדו"ח מסתפקים בקביעה שהם חולקים על הערכות המשפטנים שעמדו בראש ועדת החקירה הממלכתית (בהם השופט בית המשפט העליון יעקב קדמי שהיה מגדולי המומחים בתחום דיני הראיות).

כך למשל, בעמ' 20 דן הדו"ח בטענות לפיהן הורים שנמסר להם שילדם נפטר, זכו לקבלו בריא ושלם לאחר שנקטו באלימות. ועדת כהן קדמי מפרטת שבע עדויות כאלה בדוח שלה. הוועדה מציינת כי אין אף לא מקרה אחד בו ישנה עדות ישירה של אדם שנאמר לו שילדו נפטר והילד נמצא מאוחר יותר לאחר התעקשות או הפעלת אלימות. זאת למרות שבחלק מהמקרים ההורים או עדים אחרים שנכחו באירוע היו זמינים למתן עדות ואף נוכחים באולם הוועדה. כל הטענות המובאות בדו"ח ניתנו מפי השמועה. בהסבר מפורט ומנומק מגיעה הוועדה למסקנה שאין תשתית ראייתית לטענות אלה. עם זאת מחברי הדוח כותבים "אנו רואים מקום להסתייג ממסקנותיה של הוועדה", ללא כל הסבר או הנמקה להסתייגות זו (עמ' 21 לדו"ח).

5. אזכור לא ביקורתי של טענות

⁷ אחד מהם הוא סיפורה של מרים שוקר, שהוריה לא ביקרוה פרק זמן ממושך ונסיונות לאתרם עלו בתוהו עקב כשל רישומי. ראו: תכתובת של בית החולים הדסה ראש העין בחודש אוגוסט 1951 בנוגע לחיפושים אחרי הורי הילדה, ארכיון המדינה, [ISA-Courts-SupremeCourt-000lkgs](#), עמ' 72-73; דיווח היועץ המשפטי של משרד הסעד בפני ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת על טיפול משרדו במקרה, ארכיון המדינה, [ISA-kneset-kneset-0007ipt](#), עמ' 258; מודעות שפורסמו בעיתונות כחלק מהניסיונות לאתר את הורי הילדה: קול העם, 23.10.51, עמ' 3; הארץ, 30.6.53, עמ' 3; השני סיפורה של רחל סעדי שנמסרה לאימוץ בהסכמת אביה. ראו: דברי עמרם בלום, היועץ המשפטי של משרד הסעד, בישיבת ועדת השירותים הציבוריים של הכנסת, 5.9.1966 – ארכיון המדינה, [ISA-kneset-kneset-0007ipt](#), עמ' 259; סיכום חקירת וב"ם במקרה – ארכיון המדינה, [ISA-IsraelPolice-InquiryCommissions-000r2lv](#), עמ' 281; א.א. קונספירציות. "הילדים שאומרים עליהם שהם חטופים חלק א: מרים שוקר (ושאר הילדים שוב"מ גילתה)", 29.9.2018. המקרה השלישי עוסק בילדה שנעזבה בבית התינוקות באחד ממחנות העולים, נמסרה לאימוץ באישור בית המשפט כתינוקות לא מזוהה ואמה המאמצת טענה שמאוחר יותר איתרה את הוריה וקיבלה מהם הסכמה לזיכור על הילדה. חקירת המקרה העלה ראיות מהן עולה שסביר שלפחות אחד מההורים אכן נתן הסכמה שכזו. ראו דו"ח ועדת החקירה הממלכתית, עמ' 221-223.

במקומות רבים לאורך הדו"ח נוקטים מחבריו לשון "עלו עדויות" מבלי להתייחס למשקלן של עדויות אלה, לבדיקות שנעשו לגביהן או לעדויות סותרות. כך למשל בעמ' 3 נכתב "לאורך השנים... עלו בכלי התקשורת מספר עדויות... לפיהן תינוקות נמסרו לאימוץ...".

למותר לציין ש"עדויות" בתקשורת "עולות" חדשות לבקרים בנושאים מנושאים שונים, ולעתים קרובות עולות באותו נושא עדויות הסותרות אחת את השנייה. ספק אם העובדה שעדות "עולה בתקשורת", ללא חיזוק נוסף לעדות זו, מהווה כשלעצמה הצדקה להכללתה בדו"ח של רשות ציבורית ולהגעה למסקנות רשמיות על בסיסה. במקרה הספציפי המדובר, חלק מהעדויות אכן נסותרות בעדויות אחרות או בראיות, חלקן מעלות ספקות הדורשים בירור יסודי, וחלקן אינן תומכות בטענות המועלות, אלא בכפוף לתיווך פרשני מצד עיתונאים, שהוא עצמו מוטל בספק.

6. אנכרוניזם והעדר התייחסות להקשרים היסטוריים

במספר נקודות לאורך הדו"ח מתוארים כשלים לכאורה בטיפול באוכלוסיית העולים מצד צוותים רפואיים, ללא התייחסות למציאות בתוכה פעלו אותם הצוותים. כך למשל בפרק הדן ב"קבלת החלטות הנוגעות לעניינים רפואיים עבור התינוקות" אין כל התייחסות לתנאים שבהם פעלו צוותי הרפואה באותן השנים, יכולתם המעשית לערב את ההורים בקבלת ההחלטות בתהליכים הרפואיים (למשל כאשר ההורים גרו במחנות מרוחקים, שדרכי התקשורת איתם מוגבלות מאוד), ובנורמות הרפואיות שהיו מקובלות כמובנות מאליהן באותם הימים (למשל, בנוגע להתלוות הורים לילדים ומדיניות הביקורים במהלך טיפול רפואי).

דוגמה נוספת: בעמ' 18 לדו"ח נכתב כי חלק מההורים קיבלו את הבשורה על פטירת בנם "באמצעות פרסום כרזות". טענה זו נשענת על עדות מאתר עמר"ם, לפיה: "הודענו בכרוז במחנה שיחיה בן יחיא מת." מי שמכיר עדויות רבות מהתקופה, יבין שלא מדובר בפרסום כרזות, אלא בהודעה במערכת הכריזה שהיתה מותקנת במחנות ושימשה להעברת הודעות שונות לעולים. כך ניתן להבין גם מהעדויות בנוגע לחממה חוברת וזינה והיים גולובצ'יק, שמובאת באותה הערת שוליים. אי-הבנה זו מעידה על חוסר היכרות מספקת עם התקופה.

דוגמה שלישית: הכותבים מתעלמים מההגדרה ההלכתית ל"נפל" - תינוק שנפטר בלידה ועד גיל 30 ימים, והנוהג הגורף באותם הימים, הן מצד המערכת והן מצד רוב המשפחות וההלכה היהודית, לפיו לא היה מקובל שהמשפחה מעורבת בקבורתו ואף לא נהגו מנהגי אבלות (ורבים מהמקרים המוזכרים בדו"ח הם מקרים שעונים להגדרה זו של "נפל"). למעשה רק בשנת 2014 נקבע בחוזר מנהל הרפואה נוהל המחייב לאפשר להורים לראות את הגופה של "נפל" ולהיות מעורבים בקבורתה, במידה והם מעוניינים בכך;⁸ מחברי הדו"ח התעלמו בפסקה זו גם מהמגבלות שנוצרו מחובת הקבורה בהתאם לפקודת בריאות העם, קשוי ההגעה של העולים לבתי

⁸ חוזר מנהל הרפואה 24/2014, טיפול בנפלים עוברים מתים תינוקות רכים ובחלקי גוף אדם, 23.6.2014.

החולים בהם היו מאושפזים הילדים, והעלות הכספית הגבוהה של הקבורה עבור עולים חסרי כל, שהביאו לכך שבמקרים רבים הילדים נקברו שלא בנוכחות הוריהם (יצוין שבשנים המדוברות טרם הוקם הביטוח הלאומי והוצאות הקבורה הוטלו על בני משפחות הנפטרים).

7. טעויות, הקשרים שגויים ואי-דיוקים

לאורך הדו"ח כולו ניתן למצוא מספר לא מבוטל של טעויות, הקשרים שגויים ואי-דיוקים, גם כאשר אלה אינם נופלים תחת אחד הכשלים המבניים שתוארו לעיל. להלן מספר דוגמאות לכך.

1. בעמ' 6 לדו"ח נטען בנוגע לחשיפת חומרי הארכיון כאילו בשנת 2002 החליטה הממשלה שיפורסמו רק הפרוטוקולים של ישיבות ועדת החקירה הממלכתית שנערכו בפומבי, ועל שאר החומרים הוטל חסיון עד שנת 2070. לא כן היא. החלטת הממשלה קבעה כי בני המשפחה של ילדים שעניינם נחקר בוועדה יורשו לעיין בתיק החקירה של הילד קרוב משפחתם. בכך למעשה נפתח עיקרו של ארכיון וועדת החקירה הממלכתית כבר אז לעיון הנוגעים בדבר.⁹

שנית, החלטת הממשלה לא קבעה שיתר החומר יותר חסוי עד שנת 2070. החיסיון על החומר נקבע, ללא קשר לפרשה הספציפית, בהתאם לחוק הארכיונים וחוקי הגנת הפרטיות.¹⁰ למעשה, החלטת הממשלה משנת 2016 על פתיחת החומר הארכיוני הקדימה את פתיחת החומרים של ועדת החקירה ב-15 שנים ביחס למקובל, ומתווה החשיפה היה "נועז" בהיתרים החריגים שאפשר בנוגע לחשיפת מידע שבמקרים אחרים מוגן תחת הגנת הפרטיות.¹¹

2. בעמ' 18 לדו"ח מציינים המחברים כי "בחלק ניכר מהעדויות, המשפחות מעידות על כך שלאחר הבשורה על כך שילדן נפטר לא ניתנו להן תעודות פטירה, לא התאפשר לראות גופה או שגופה לא נמסרה להם ונודע להורים שהתינוק נקבר או עתיד להיקבר על ידי בית החולים. הצגת טענות אלה כראיה המקימה חשד לפעולה לא תקינה מצד אנשי הרפואה לוקה באי-הבנת התקופה ואי-ידיעת נתונים רלוונטיים.

כותבי הדו"ח לא מבחינים בין הודעת פטירה, שהיא המסמך שממלאים הרופאים בבית החולים, לבין תעודת פטירה (שהיא מסמך מנהלי של משרד הפנים); הודעת פטירה דרושה לשם קבלת אישור קבורה,

⁹ החלטה מספר 1712 של הממשלה מיום 21.04.2002.

¹⁰ ראו דבריה של יעל כהן, העוזרת ליועץ המשפטי של מזכירות הממשלה, בישיבת ועדת העלייה, הקליטה והתפוצות, 14/05/2002; דבריו של גנז המדינה (דאז) יעקב לזוביק בישיבת ועדת החוקה, חוק ומשפט, 21.6.2016, עמ' 7-6; על היחס המחמיר בנושא: מסמך ארכיון המדינה "עקרונות לחשיפה של חומר ארכיוני – היבטים של הגנת הפרטיות", אוגוסט 2020 - אוגוסט 2021, עמ' 3-6. וראו גם טיוטת עבודה לדיון בנושא הנחיות הגנז להשיפה בתחום הגנת הפרטיות, 29 מרץ 2016, ובתוכו תרשים תהליך ביצוע חשיפה והוות דעת של יועמ"ש הארכיון, המובאת כנספח לדוח הגנז על נושא החשיפה הארכיונית, ינואר 2018, עמ' 40-44.

¹¹ שם, בעמ' 12.

שממילא לא היה רלוונטי למקרים המדוברים. תעודות פטירה לא היו ניתנות אז למשפחות כעניין שבשגרה כפי שניתן כיום. לשם קבלת העתק תעודה כזו היה על המשפחה לפנות למשרד הפנים ולבקשה. אין כל דבר חריג בעובדה שלא ניתנה תעודה שכזו למשפחות בימים ההם.

3. עדות של פרופ' ישראל היימן, הלקוחה מאתר עמר"ם, מובאת בעמ' 26 לדו"ח במסגרת הדיון בנושא מסירת ילדים לאימוץ. למעשה אין המדובר בעדותו הישירה אלא בצילום תקציר חקירתו כפי שגרשם על-ידי אחד מחוקרי הוועדה. הנוסח המופיע בדו"ח ערוך כך שנראה כאילו מדובר בציטוט ישיר, תוך השמטת הביטוי "לדבריו" שמופיע בתחילת המשפטים שבמסמך המקורי. לפי הציטוט "[לדבריו] הילדים הוחזקו במחלקה כחודש, ואחר כך נמסרו למוסדות ויצ"ו בתווך העובדות הסוציאליות".

כותבי הדו"ח השמיטו גם את המשפט הבא, הרלוונטי מאוד לשאלת מעורבותם של צוותים רפואיים בתהליכי האימוץ: "לא נעשה מעולם, לדבריו, אימוץ ישירות מתוך המחלקה." ובהמשך סיכום חקירתו הוא מעלה השערה כאילו ייתכן ונמסרו לאימוץ בהמשך, אך לא מציג מידע על כך וממילא אין מדובר בפעילות שנעשתה בזמן טיפול בילדים על-ידי צוות בריאות אלא בשהותם בויצ"ו.¹²

4. בעמ' 30 מובאת עדות מאתר עמר"ם שמתייחסת לעדותם המצולמת של האחיות מזל ורדה וחנה חדד בנוגע לניסויים רפואיים שלכאורה בוצעו בהן והביאו לאובדן ראייתן בעין אחת. כותבי הדו"ח כותבים כי "פרט לעדותן אין מידע נוסף היכול לשפוך אור על מקרה זה ולהבהיר האם מדובר בניסוי או בטיפול רפואי". דבר זה אינו מדויק שכן עדותן לצד היכרות עם נתונים אחרים שיובאו להלן מסייעת להכרעה בשאלה זו.

בין עדויות שתי האחיות קיימות סתירות. האחיות הבוגרת מבין השתיים, חנה, מעידה על כך שהשתיים לקו בדלקות עיניים חריפות, תופעה שיכולה להסביר טיפול בזריקות לעין (למצב זה או למצבים רפואיים אחרים דוגמת מחלת הגרענת שהכתה אז בעולים מתימן¹³). זהו הסבר פשוט ומתבקש גם לתיאור הדברים על-ידי האחיות הצעירה מזל. לעומת זאת הקביעה של מזל כאילו מדובר ב"ניסוי" מלווה בתיאורים נוספים המטילים ספק בחדות הזכרון שלה בהקשר זה. חיפוש בארכיונים מעלה כי יש בנמצא מסמכים המתעדים את הגעת הילדות עם משפחתן למחנה העולים בראש העין, בניגוד לטענת מזל כאילו נלקחו לאותם "ניסויים" הישר משדה התעופה עם נחיתתן בארץ;¹⁴ כמו כן אין בתאריכים

¹² קטע מצולם מן העדות מופיע באתר עמר"ם, <https://www.edut-amram.org/testimonies/israel-heyman>.

¹³ על-פי חלק מהאומדנים מעל למחצית מהעולים סבלו ממחלה זו. ראו למשל ידיעה בעיתון "קול העם" מתאריך I בינואר 1952 תחת הכותרת "ת. טובי דורש להגדיל ב-2 מליון ל"י את תקציב הבריאות". לפי המידע המובא בכתבה מפי משה סנה, מספר חולי הגרענת בין עולי תימן עמד על 544 ל-1000.

¹⁴ ראו רישומים מתאריך 22.9.1949 ב"פנקס עולים מחנה ראש העין א'" במסמכי ועדת שלגי שבארכיון המדינה, תיק -ISA-MOIN-[ShalgiYemeniteChildren-000jfk9](https://www.edut-amram.org/testimonies/israel-heyman).

סמוכים אלה או בתאריך אחר כלשהו רישום של אשפוז ילדות בשמות אלה בבית החולים דג'אני.¹⁵ בדיקה הראתה גם כי תמונות המוצגות באתר עמ"ם כאילו הן מתעדות את שתי הילדות בבית החולים דג'אני, הן למעשה של שתי ילדות אחרות וצולמו בביה"ח רמב"ם.¹⁶

בעמ' 44 לדו"ח מובאת סדרת התבטאויות שנאמרו לכאורה מצד צוותים רפואיים להורים לאחר שנתבשרו על פטירת ילדיהם, ושלטענת מחברי הדו"ח הם דוגמה ל"תפיסת הורות העולים כלקויה עקב ריבוי ילודה". מחברי הדו"ח מוסיפים מרכאות ליד המלה "ניחמו" כאשר הם מתארים את פניית אנשי הרפואה להורים, כנראה מתוך פקפוק בכנות מילות הנוחם. מעבר לכך שלא ברור מדוע אמירות המובאות שם ("לא נורא, יהיו לך עוד הרבה ילדים, את עוד צעירה" או "אל תיקחי ללב, את צעירה, יש לך עוד ילד, יהיו לך עוד ילדים") לא יכולות להיתפס כניסיון ניחומים כן, גם אם מגושם, חלק מהמקורות עליהם מסתמכים המחברים (כולם מתוך אתר עמ"ם) מתבררים כבעיתיים. כך למשל באחד מהם (תיאור המקרה של יהודית כהן) מי שניסה לנחם את האם באמירה ש"יהיה בסדר וזה יעבור, שעוד נראה הרבה בריתות" כלל לא היה איש או אשת צוות בריאות, אלא אביה ובעלה של כהן שנתבשרו יחד איתה על פטירתם של ילדיה התאומים שנולדו זמן קצר קודם לכן.

סיכום

הנובע מכל האמור לעיל הוא שאין בטיטת הדו"ח שהועבר לעיוני מקורות וסימוכין מבוססים כדי ללמדנו על מעורבותם של צוותי בריאות בפרשת "ילדי תימן" או על היבטים אחרים שלה. תהיה זו טעות להסיק על בסיס מסקנות היסטוריות.

הדו"ח מבוסס על מקורות חלקיים, ברמות אמינות שונות, שבחירתם, ולא מפחות מכך התעלמות ממקורות אחרים, מעידים על חוסר מקצועיות אקדמית-מדעית בהיבטים הרלוונטיים לביצוע מחקר מעין זה.

את תיאור המעורבות הנטענת מצד צוותי בריאות בפרשה עשו הכותבים מתוך הזווית של הטענות להיעלמות או חטיפת ילדים, ולא מתוך בחינת פעולתם של אנשי הרפואה בהקשר הרחב של קליטת העלייה באותן השנים. הסתמכות על בסיס מאגר מקורות רחב, מאוזן ואמין יותר היה מספק את המבט הרחב הדרוש – מבט שהיה מונע גם חלק ניכר מהשיפוט הלא מבוסס שמוצג בדו"ח.

¹⁵ ראו פנקסי קבלת חולים בבית החולים דג'אני מתקופה זו בארכיון המדינה, תיק [ISraelPoliceInquiryCommissions-000r699](https://www.israelpolice.com/ISraelPoliceInquiryCommissions-000r699).

¹⁶ סדרת התמונות שממנה לקוחה תמונת האחיות תיעדה זוג אחיות ששמן חנה ומלכה, שראיתן הוחזרה להן באמצעות ניתוח בבית החולים רמב"ם. סדרת התמונות באוסף התצלומים הלאומי; לכתבות בעיתונות שבהן פורסם המקרה; [דבר](https://www.ynet.co.il/8.11.1949), 8.11.1949, עמ' 4; [מעריב](https://www.ynet.co.il/7.11.1949), 7.11.1949, עמ' 4; ג'רוזלם פוסט, 7.11.1949, בארכיון המדינה, [ISA-health-health-000yk7h](https://www.israel-health.com/ISA-health-health-000yk7h), עמ' 15.

בהתייחסם לקבלת החלטות הנוגעות לעניינים רפואיים עבור התינוקות ללא מעורבות ההורים וללא צורך בהסכמתם התעלמו הכותבים מהנורמות המקובלות באותם הימים. הם התעלמו גם ממצב החירום שבו פעלו צוותי הרפואה, מהתנאים הפיזיים וההברתיים של קליטת העלייה ההמונית, ובמיוחד מהתנאים המיוחדים שבהם נקלטו העולים מתימן. חלק ניכר מהתיאורים בדבר הודעות הפטירה שנמסרו להורים מוצג באופן בעייתי או מחשיד, בעוד שהיכרות עם מציאות התקופה הייתה מסירה חשדות אלה. יתרה מזו, התיאור רובו ככולו מבוסס על טענות שנבדקו זה מכבר על-ידי גורמים משפטיים והדו"ח אינו מספק סיבות מדוע יש להטיל ספק בממצאיהם. באשר לדיון ההיסטורי הוא אינו מבהיר מדוע ראוי להסתמך על מקורות מסוימים המובאים בו ולא על המקורות הרבים אחרים שהושמטו ממנו.

בהתייחס למעורבות אנשי הבריאות בסוגיית אימוץ הילדים – רוב העדויות המובאות בדו"ח אינן נוגעות למקרי אימוץ הקשורים בפרשה, והפעולות שמתוארות בו היו בגדר המותר (והמקובל) בשנים בהן אירעה. זאת ועוד, תיאור הליכי האימוץ בדו"ח לוקה בחסר בכך שאינו מתאר את הליך האימוץ כולו שהיה מקובל אז, שאמנם טרם הוסדר בחוק, אך עירב הופעה בפני שופט לביורר נסיבות האימוץ והכרעה לגביו.

בנוגע לטענות לגבי ביצוע ניתוחים שלאחר המוות ומחקרים רפואיים ללא הסכמת ההורים, הדו"ח אמנם מציין, גם אם באופן חלקי, את המצב החוקי והנהוג באותן השנים – אך מפזר לצד זאת סימני שאלה וחשדות לא-תקינות שלפחות לגבי חלק ניכר מהם מקורם לא ברור.

בתארם את היחס הגזעני שסבלו ממנו העולים - תיאור שגם הוא אינו חף מקשיים ומערב תיאורים הקשורים בפרשה עם כאלה שרחוקים ממנה ואף אינם נוגעים לעדות תימן, המזרח או הבלקן - טוענים כותבי הדו"ח כי תפישות אלה יכולות להסביר כיצד הצדיקו אנשי הבריאות את ניתוק הילדים מהוריהם, ותרמו ל"הכשרת הקרקע" להיעלמות הילדים. אפשרות זו מוצגת מבלי שכותבי הדו"ח מסבירים מדוע יש להעדיף אותה על פני ההנחה שהתנהגות הצוותים הרפואיים מקורה בצורך רפואי קונקרטי, והילדים שנלקחו לטיפול רפואי לא "נעלמו" אלא נפטרו, כפי שנקבע לגבי רובם הגדול בשלוש ועדות החקירה.

על אף המאמץ שניכר שהושקע בדו"ח והרצון שעומד מאחוריו כפי שמבוטא בפרק הסיכום שלו, הצטברות הכשלים שבדו"ח אינה מאפשרת לאמצו כבסיס להסקת מסקנות היסטוריות או גיבוש מדיניות בנושא זה בכלל ובסוגייה הנדונה של מעורבותם של אנשי בריאות בפרשת "היעלמותם" של ילדי תימן המזרח והבלקן.